

Za novu sintezu bosanskog srednjovjekovlja

Vremenom se, slično ljudima, i oko knjiga spletu zamršene niti predrasuda i stereotipa koji steknu status "dogme" otporne na svaku vrstu provje(t)ranja i revalorizacije. Ove statične slike - čiju su "obećanu" zemlju odvijek predstavljala ideologijom okovana društva poput bosanskohercegovačkog - od njezina prvog izdanja ratne 1942., preko drugog pojavljivanja pred novi (!) rat 1991., i evo, trećeg neposredno nakon rata, u stopu su pratile Napretkovu povijest BiH. Već zbog toga, dobrim se potezom može označiti njezino novo tiskanje jer se - podvucimo to odmah - radi o vrijednom znanstvenom djelu, koje s dosta uspjeha odolijeva oštrom zubu vremena i novih spoznaja kojima je u zadnjih pola stoljeća obogaćeno bosansko srednjovjekovlje.

Da bi se ovom prilikom izbjegli nesporazumi i kontraverze koji u pravilu prate i još će pratiti rasprave o bosanskom srednjovjekovlju, nužno je odrediti "dioptriju" kroz koju iz današnje perspektive gledamo na sadržaj ove knjige. Kada bi se, naime, ona ocjenjivala sa stajališta sadašnjih spoznaja, malo je vjerojatno da bi joj u "knjigu" utisaka mogli upisati visoku ocjenu. Ukratko: kriterij valorizacije prije svega je njezino vrijeme - pomak što ga je tada učinila u širenju spoznajnih vidokruga - ali isto tako i miraz što ga je u nasljedstvo predala generacijama medievista. Mislim da je to jedino čvrsto uporište na kojemu se nećemo okliznuti praveći groteskne "piruete" i ocjene koje u prvom redu služe promociji onih koji te ocjene izriču. Samo za sebe, to je već jedna povijest koja o nama govori rječitije nego se to na prvi pogled čini. Naime, umjesto da budu "vatrogasci" društvenih požara, isuviše često kod nas historičari nastupaju u ulozi njihovih raspirivača. Od toga se dosta lagodno može živjeti; međutim, trpi struka. Postavlja se pitanje: što je uistinu povijest - ono što se dogodilo ili ono što je trebalo da se dogodi?

Ne ulazeći u valorizaciju svakog pojedinačnog priloga što i nije cilj ovakvih prezentacija, mislim da se neće iznevjeriti kriterij znanstvenosti ustvrdi li se da pred sobom imamo koherentnu povijest koja se u zadatom vremenskom i prostornom okviru manje ili više dotiče svih bitnih aspekata jedne epohe ljudskog razvoja. Ta sveobuhvatnost - ambicija da se "zaviri" u sve tamne kutove povijesti - i jeste njezina osnovna kvaliteta.

Lavovski dio posla na svojim je plećima iznio Marko Perojević - autor političke povijesti srednjovjekovne Bosne urađene sistematično i u skladu sa onodobnim fondom informacija i razvojnoga stadija historiografije. Još i danas Perojevićev prilog predstavlja siguran orijentir i odskočnu dasku za nove metodološke iskorake na ovom polju bosanskog srednjovjekovlja. U nekim aspektima, pak, ovaj je povjesničar išao ispred svog vremena: koliko mi je poznato, prvi je otkriniu vrata mogućnosti da je prvog bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromanića mogao okruniti djed Crkve bosanske. U današnjoj besparici ideja koja prati izučavanje konfesionalnih odnosa u srednjovjekovnoj Bosni, Perojevićeva invencija zadržala je svoj mladalački polet.

Ni ostali prilozi u znanstvenom smislu ne idu ispod razine Perojevićeva, a njihovu vrijednost potencira skladna uklopljenost u jednu cjelinu, tako da se prelazi iz jednog u drugo tematsko poglavlje gotovo i ne osjećaju. To pokazuje da su autori odgovorili visoko postavljenom cilju što ga svaka sinteza - osobito timski rad - postavlja pred istraživače. Zapravo je to jedna od osnovnih vrlina ove knjige, u čijoj su izradi učešće uzeli arheolozi, povjesničari, numizmatičari, etnolozi, povjesničari prava, povjesničari umjetnosti, crkveni povjesničari te povjesničari književnosti. Već jednom je napisano, ali vrijedi ponoviti da je tadašnji Napretkov tim na ovaj način anticipirao pristup povijesti koji je svoju aktualnost zadržao do danas. Ne može, naime, biti sporno, da izrada jedne sveobuhvatne sinteze bosanskog srednjovjekovlja - prioritet naše medievistike - nužno iziskuje timski rad stručnjaka različitih profila, i da tek takav pristup otvara šanse da bude "honoriran" kao uspješan.

Ostavljučući po strani neke nedostatke - prije svih ocjenu vjerskih prilika u srednjovjekovnoj Bosni - koje uostalom nisu nedostatak samo ove knjige nego je to "prtljag" što ga sa sobom vuče nekoliko generacija povjesničara, primjerenim se čini ukazati na istraživačke perspektive. To je moj glavni motiv za sudjelovanje u ovoj raspravi, jer je već odavno postala evidentna potreba izrade jedne suvremene sinteze bosanske srednjovjekovne povijesti kojoj su put utrljali brojni vrijedni prilozi iz različitih oblasti nastali tijekom zadnjih pola stoljeća. Ovako kako sada funkcioniraju - uglavnom odvojeno, bez organske povezanosti - i njihova nesporna znanstvena vrijednost gubi na značaju. Bit će slobodan ukazati na neke od metodoloških postulata koje bi trebala uvažiti buduća sinteza bosanskog srednjovjekovlja:

1. U ovaj projekt ne bi se smjelo ući sa arhajskim predrasudama o srednjovjekovnoj Bosni kao perifernom području srpske i(li) hrvatske povijesti, jer upravo radovi relativno novijeg datuma iz oblasti društvene, kulturne i gospodarske povijesti ovakvim shvaćanjima izmiču tlo pod nogama. Već sada bez velikog se rizika od promašaja može ustvrditi da je Bosna predstavljala organski dio europskog srednjovjekovlja, sa cijelim spektrom važnih pokazatelja koji to bjelodano potvrđuju. To znači i raskid sa paternalističkim odnosom, koji se prema bosanskoj povijesti nerijetko njeguje u susjednim sredinama.

2. Maksimalno širenje istraživačkog horizonta i smještanje bosanskog srednjovjekovlja u okvir europske kršćanske ekumene, s naglašenom potrebom da se cijeli kompleks pitanja vezan za izgradnju jedne prepoznatljive individualnosti osmotri u kontekstu *prijelazne zone europske kulture* - znanstvenom pojmu što ga je, prema mome uvidu, u historiografiju uveo upravo Filip Lukas, jedan od autora Napretkove povijesti. To je izuzetno važno mentalno i istraživačko polazište, koje s punim opravdanjem obećava znanstvenu "kamatu" u vidu konačnih rezultata.

3. Posebno osjetljivom pitanju konfesionalnih odnosa - osjetljivom sa stajališta današnjih okolnosti obilježenih zahuktalim procesom nacionalnih homogenizacija - pristupiti sa stajališta moderne medievistike, koje će uključiti raspravu o *povijesnim sklopovima*, o tipovima pobožnosti, o odnosima istočne i zapadne crkve, riječju, o cijelom spektru pojava nastalih u napetom odnosu duhovne i svjetovne vlasti unutar nesekulariziranog srednjovjekovlja. Pri tome posebnu pažnju obratiti na prilike u Katoličkoj crkvi za vrijeme avignonskog sužanjstva papa (1309.-1378.) i zapadne shizme (1378.-1417.), koje su snažan odjek našle u oblikovanju konfesionalnih odnosa srednjovjekovne Bosne.

4. Prebacivanje akcenta sa političke povijesti i narativno-pozitivističkog diskursa na polje društvene i kulturne povijesti, što će uz primjenu komparativne metode omogućiti

formiranje realne kulturološke slike bosanskog srednjovjekovlja unutar odnosa između *standarda i varijeteta*.

5. Na tragu velike teme o odnosu Istoka i Zapada, ustanoviti u kojoj mjeri je srednjovjekovna Bosna bila izložena utjecajima jedne i druge varijante kršćanstva. To je moguće ostvariti samo s "osmatračnice" opće historije - pristupa koji do sada nije imao mnogo zagovornika.

6. U rad uključiti afirmirane stručnjake iz raznih sredina i znanstvenih oblasti, jer se takva mogućnost objektivno nudi.

Svaka evokacija prošlosti koja ne služi osmišljavanju života promašena je investicija, a takvih "obrovaca" naša je historiografija, na žalost, prepuna. Ideju narodnog jedinstva kojim se do jučer napajala, preko noći je smijenila okljaštrena etno-nacionalna slika povijesti s nacionalnom državom kao krajnjim ciljem i smislom svih ljudskih odluka. Treba li uopće isticati koliko je ova redukcija štetna po mentalno zdravlje i koliko se subjektivizam samih historičara postavlja kao nepremostiva prepreka izgradnji povijesnoga subjektiviteta i autentičnog identiteta, čemu bi historiografija u pravilu trebala težiti? Zbir mrtvih činjenica zlo je znanje, podesno jedino za eksteriorizaciju zla samih historičara. Tema je to za raspravu prije svih ostalih!

Pod pretpostavkom - nadam se realnom - da je moguće okupiti dovoljan broj konstruktivnih stručnjaka koji nacionalnom "pravovjerju" nisu žrtvovali znanstveni kriterij, rasprava o bosanskom srednjovjekovlju ne samo da nije lišena smisla, nego je u stanju otvarati za sada zakovane perspektive. Izražavajući zahvalnost autorima Napretkove povijesti, odavde bi mogli poći s uvjerenjem da je ova knjiga u međuvremenu i sama postala povijest i da je obavila svoj osnovni zadatak: trasiranje puta novoj sintezi. To je, uostalom, sudbina povjesničara, jer treba znati da će i ta još uvijek nerođena sinteza bosanskog srednjovjekovlja - ugleda li svjetlo dana - zastariti već u trenutku njezina tiskanja. Zato povjesničare osobito neke - ne treba shvaćati previše ozbiljno.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD O VI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X